

Erfgoed in beweging Over de dynamiek van erfgoed en geschiedenis

Jan De Maeyer
Geert Van Goethem
Koen De Scheemaeker

Onze goede collega Luc Pareyn is een bescheiden man die zichzelf of zijn mening niet aan anderen opdringt. Nooit, bij ons weten. Dit wil niet zeggen dat hij geen mening of visie zou hebben, wij kunnen als collega's in een vergelijkbare functie getuigen dat Luc Pareyn die wel degelijk heeft. Hij weet zijn mening ook duidelijk en soms heel resoluut te formuleren. In menig opzicht is onze collega van het Liberaal Archief een pionier in het erfgoed-landschap in Vlaanderen/België en heeft hij niet weinig bijgedragen tot de dynamiek die in Vlaanderen tussen geschiedenis en erfgoed tot stand is gekomen. Hoog tijd voor een terugblik op dit erfgoed-landschap, op het traject dat vanaf de jaren 1970 tot heden is afgelegd en de rol die landelijke culturele archieven als het Liberaal Archief met Luc Pareyn daarin hebben gespeeld. Onze bijdrage is dan ook op te vatten als een warm eerbetoon aan een fijngevoelige, open, onafhankelijke en kritische collega waarmee het fijn was samen te denken en samen te timmeren aan de weg, wat ongetwijfeld verder zo zal blijven.

De geschiedenis verbreed

De culturele revolutie van de jaren 1960 ging gepaard met een verruiming van het historisch besef. Onder invloed van de Franse school *Annales* werd de aandacht van de klassieke geschiedenis van landen en instellingen verlegd naar de brede samenleving, naar de sociale

geschiedenis, met grote aandacht voor de mentaliteitsgeschiedenis en bij uitbreiding de cultuurgeschiedenis. De interesse van de historici verschoof bijvoorbeeld van de studie van de rol van koningen en pausen naar die van jan en alleman of van veldslagen en oorlogen naar het middenveld, de sociale emancipatiebewegingen als de arbeiders- of middenstandsbeweging, de culturele perceptie van de vrouw en de maatschappelijke betekenis van de vrouwenbeweging. Thema's als het dagelijkse leven van de kleine man en vrouw deden nu opgeld. Tegelijk werd ook de chronologie van de geschiedenis verruimd en kwam het verleden dichterbij het heden. Traditioneel hielden historici liefst een behoorlijke afstand in de tijd van hun onderwerp, bij voorkeur van enkele eeuwen. De 'hedendaagse geschiedenis' deed nu zijn intrede en de tijdspanne bedroeg voortaan nauwelijks nog enkele decennia. Dit voortschrijdend inzicht resulteerde uiteindelijk in de betekenisvolle term 'eigentijdse geschiedenis'.

Deze '*cultural*' en '*chronological*' '*turn*' in de geschiedenisbeoefening deed de vraag stellen naar de noodzakelijke bronnen. In feite moest de geschiedenis als het ware opnieuw worden gedocumenteerd. Het archief-, bibliotheek- en museumwezen zoals het zich in de loop van de negentiende en twintigste eeuw had ontwikkeld, had zich - mede door gebrek aan financiële middelen - geconcentreerd op de staatkundige bronnen, wetenschappelijke en officiële publicaties en door de publieke overheid aangekochte kunstobjecten en artefacten. Al gebeurden er ook reeds vanaf de negentiende eeuw schenkingen of bewaargevingen van archieven, boeken of kunstwerken aan de openbare collectiebeherende instellingen, die sloegen toch hoofdzakelijk op artistieke topstukken of ze documenteerden de werking van de publieke organen en de boegbeelden of de voornaamste functionarissen die daarin een rol speelden. Bronnen die het alledaagse leven weerspiegelden, zoals dagboeken, brieven van de gewone man of vrouw, huishoudboekjes van arbeidersgezinnen of briefwisseling van bijvoorbeeld sociale militanten of leerkrachten, laat staan de historische week- of maandbladen van middenveldorganisaties of de stui-verromannetjes en volksverhalen die gelezen werden in volksbibliotheken, vielen daarbij uit de boot. Er was nauwelijks aandacht voor dergelijke zogenaamde 'grijze literatuur'. De maatstaf voor de collectievorming was datgene wat de interesse wegdroeg van de weinige

beroepshistorici, en op een wat bredere schaal deze van de oudheidkundige of geschiedkundige kringen.

In België en bij uitstek in Vlaanderen verliep de volksemancipatie en de democratisering van het politieke en maatschappelijk bestel aanvankelijk volgens de ontwikkelingslijnen van de filosofische en ideologische stromingen, gekanaliseerd in wat we noemen de verzuiling. Deze verzuiling was sterk, wijdvertakt en dekte als het ware het leven af van de wieg tot het graf. We raken hier de ogenschijnlijke paradox van levensbeschouwelijke clausulering en sociale emancipatie die tussen ca. 1850 en 1950 hand in hand gingen, paradox die tegelijk gekenmerkt werd door een latent, bij wijlen sterk wantrouwen tegenover het establishment en de overheid, dat in sommige kringen evolueerde tot een sterk anti-etatisme. Het scepticisme of wantrouwen van de overheid droeg er op zijn beurt dan weer toe bij dat de in de verzuiling ingebedde organisaties, families of personen helemaal niet geneigd waren hun materiaal over te dragen aan de met de overheid gerelateerde collectiebeherende instellingen. Eenzelfde attitude bestond begrijpelijkerwijze in de Vlaamse beweging of de met de Vlaamse emancipatie verstrengelde sociale organisaties. Historici werden zich op het einde van de jaren 1960 - begin jaren 1970 bewust van het gevaar dat hierin school: als het maatschappelijk fenomeen van de ideologische en filosofische verzuiling en de daarmee gepaard gaande maatschappelijke emancipatie van de volksklassen niet werd gedocumenteerd, dan zou dit een ernstige lacune dreigen te veroorzaken in het collectieve geheugen.

Er loerde trouwens op hetzelfde ogenblik nog een andere bedreiging voor het documenteren van de culturele en maatschappelijke evoluties in de negentiende en twintigste eeuw. De culturele revolutie van de jaren 1960 luidde ook de ontzuiling in, wat het middenveld noopte tot een herdefiniëring van zijn rol en een adaptatie en/of modernisering van de organisaties aan de gewijzigde mentale cultuur. Reorganisaties en de professionalisering die het middenveld voortaan in de greep hielden, sloten het niet denkbeeldige gevaar in dat de interesse voor het organisatorische verleden en de historische identiteit zou verminderen. De zoektocht naar een nieuwe identiteit ging gepaard met een afstandsname van de oude, wat in een aantal geval-

len leidde tot het afstoten van de documentaire relictten (bijvoorbeeld oude verslagboeken, oude statuten, historische periodieke publicaties), maar ook materiële of iconografische relictten (bijvoorbeeld borstbeelden, portretten, foto's of films, vlaggen en vaandels) uit dat verleden. Een aantal aankomende universiteitsprofessoren onderkenden echter het gevaar en reageerden met het zoeken naar een structurele oplossing om het vrijkomende erfgoed voor verder verlies te vrijwaren.

Nieuwe geheugenplaatsen

Door toedoen van deze jonge docenten kwamen er in de jaren 1970-1980 een reeks van nieuwe geheugeninstellingen tot stand. In het voetspoor van wat nu het Letterenhuis te Antwerpen is, zagen achtereenvolgens KADOC-KU Leuven - Documentatie- en Onderzoekscentrum voor Religie, Cultuur en Samenleving (Leuven, °1976), het Amsab-ISG (Instituut voor Sociale Geschiedenis, Gent, °1980), het Liberaal Archief (Gent, °1982) en het ADVN-Archief en Documentatiecentrum voor het Vlaams-nationalisme (Antwerpen, °1984) het levenslicht. Naast deze vier centra ontstonden in een verder stadium bijvoorbeeld ook DACOB-Archief en bibliotheek voor de studie van het communisme (Brussel, °1995) en CAVA (Centrum voor Academische en Vrijzinnige archieven), gelieerd aan de Vrije Universiteit Brussel (Brussel, °2012). Sinds 1977 was ook al het AMVB (Archief en Museum voor het Vlaams Leven te Brussel) actief. Een thematische geheugeninstelling is bijvoorbeeld ook het Provinciaal Architectuurarchief (Antwerpen, °1987) dat heden in samenwerking met het expertisecentrum CVAa (Centrum Vlaamse Architectuurarchieven) zich het lot van architectuur- en vormgevingsarchieven aantrekt.

Deze instellingen mochten zich terecht bestempelen als nieuwe geheugenplaatsen. Zij hadden alle iets origineels.

1. **Primo** doorbraken ze de klassieke opdeling van de collectiebeheerende instellingen in archieven, bibliotheken of musea. De oude technische indelingslogica moest wijken voor de efficiëntere en gebruiksvriendelijke thematische benadering. Het ging immers om

thematische geheugencentra.

2. **Secundo** belette deze nieuwe aanpak hen niet om volgens de regels van de kunst te werken. Al van bij hun start werkten zij volgens de internationale standaarden en de regels van de archivistiek-, bibliotheek- en documentatiewetenschap. In hun ontwikkeling toonden deze nieuwe geheugenplaatsen aan dat de publieksgerichte thematische gerichtheid perfect gepaard kan gaan met het respecteren van het herkomst- en structuurbeginsel inzake behoud en beheer van de hen toevertrouwde collecties of documentatiegehelen.

3. **Tertio** beschouwden deze instellingen zich niet als terminale eindstations van cultureel of maatschappelijk erfgoed. Wel integendeel. Zij legden zich niet uitsluitend toe op het borgen van het historisch erfgoed, maar concentreerden zich evengoed op het verwerven en ter beschikking stellen van actuele publicaties of data. Zij ontpopten zich doelbewust - nog voor de term ingang deed - tot kenniscentra.

4. **Quarto** deden zij dat op een publieksgerichte wijze en dit in voortdurende interactie met hun stakeholders. Enerzijds verleenden zij aan hun erfgoedgemeenschappen advies en begeleiding, schrokken zij niet terug voor audits van de documentaire gang van zaken in tal van organisaties en wisten zij zo een grotere gevoeligheid bij het publiek voor de waarde van erfgoed te bewerkstelligen. Geleidelijk aan groeiden zij zo ook uit tot semi-wettelijke depots voor de publicaties in hun themaveld. Anderzijds werkten zij publieksgericht: niet alleen door het ontsluiten van het historische of actuele materiaal, maar evengoed door het publieksgerichte: zo laagdrempelig en cultureel zo divers mogelijk betekenis geven en presenteren van de collecties.

5. **Quinto** speelden deze nieuwe geheugencentra een innovatieve rol. Zij stonden immers niet alleen een integrale benadering voor van het erfgoed dat hun themaveld behelsde, maar stimuleerden ook dat hun gediversifieerde en cultureel diverse gebruikers of lezers (studenten, onderzoekers, journalisten, erfgoedgeïnteresseerden, stafmedewerkers stakeholderorganisaties enz.) via geïntegreerde zoeksystemen in contact zouden komen met de metadata die aan de verschillende documentatiecategorieën waren toegekend. Hun ambitie

was dat de lezers zich niet eerst door verschillende catalogi, inventarissen of beschrijvingslijsten moeten worstelen, maar door slimme geïntegreerde zoeksystemen op een snelle en efficiënte wijze op het spoor van de door hen gezochte informatie zouden komen. Luc Pareyn was een groot voorstander van een dergelijke geïntegreerde benadering, al was de weg er naartoe geen evidentie. Een dergelijke geïntegreerde benadering vergde immers niet alleen de unieke registratie en nationale of landelijke nummering van de erfgoedgehelen, maar ook de al even noodzakelijke opbouw van authority databases. Het is in deze context dat het registratie- en primaire informatiesysteem 'Archiefbank Vlaanderen' (° 2002) tot stand kwam, dit in relatie tot de unieke relationele databank ODIS - Onderzoeksdatabank Intermediaire Structuren (° 2000). ODIS is bovendien meer dan een authority databank: het reikt ook een instrumentarium aan voor de borging en bewerking van data voor individueel of collectief onderzoeksgebruik. Het maakt van deze databanken niet alleen pioniers van de veelbesproken vraag naar open access, maar ook van het gedroomde perspectief van de digital humanities. In de bestuursraden van beide instrumenten speelde Luc Pareyn zijn rol van bedachtzame en tegelijk vastberaden aanjager.

6. Sexto. De nieuwe geheugeninstellingen huldigden niet alleen een gemeenschappelijke visie, maar wisten deze - zoals bovenstaande voorbeelden al aangaven - te concretiseren in tal van vormen van samenwerking. In hun streven om de moeizaam verworven middelen zo efficiënt mogelijk in te zetten stonden zij ook een effectieve samenwerking in de erfgoedsector voor. Mooie voorbeelden zijn de samenwerking in het kader van het virtuele Museum van de Vlaamse Sociale Strijd te Gent, een initiatief van de provincie Oost-Vlaanderen. Een ander concreet voorbeeld is dat van het gedeelde gemeenschappelijk erfgoeddepot van Amsab-ISG en het Liberaal Archief, initiatief dat tegemoetkwam aan hun gemeenschappelijke noden aan preservatie en conservering van het fysieke erfgoed. Een soortgelijk initiatief in Leuven - het GEL (Gemeenschappelijk Erfgoeddepot Leuven) - dat een samenwerking behelsde tussen de provincie Vlaams-Brabant (bovenlokale erfgoednoden), de Stad Leuven (Museum M, lokale depotnoden), CRKC en Museum Parkabdij en de KU Leuven (Erfgoedbibliotheeken KU Leuven,

KADOC-KU Leuven) liep (voorlopig) vast op de hernieuwde taakstelling van de provincies in Vlaanderen. Het laatste voorbeeld van samenwerking is LIAS - Leuvens Integraal Archiveringssysteem - dat een gedeelde infrastructuur wil zijn voor het behoud en beheer van digitaal materiaal en/of digital born materiaal in Vlaanderen. Met dit laatste initiatief en ook bijvoorbeeld het Europese Hope-project - Heritage of the People's Europe - bewijzen de 'nieuwe' geheugeninstellingen dat ze ook vernieuwend zijn, in de zin dat ze resoluut ook de '*digital turn*' hebben genomen en er ondanks de schaarse middelen ook effectief op inzetten en in erfgoedland als dusdanig hun verantwoordelijkheid opnemen.

Het Vlaamse erfgoedlandschap: een noria van opeenvolgende decreten

Zoals aangegeven, waren de nieuwe geheugeninstellingen geen geïsoleerd gegeven. Zij waren trekker, maar ook medespeler in het voortdurend evoluerende erfgoedlandschap in Vlaanderen. Zoals we reeds vroeger schreven, groeide erfgoed in de voorbije vijftien jaar uit tot een haast dominant Vlaams cultuurbegrip. Het begrip drijft op een brede stroming in de samenleving van groepen en individuen die vragen om de veelvormige relictten uit het verleden te beschermen en te bewaren voor de komende generaties. Hoe valt deze groeiende maatschappelijke waardering te verklaren of welke achtergronden zijn hieraan te geven? Een belangrijk element is dat erfgoed in onze huidige postmoderne, hoogtechnologische en geïndividualiseerde, maar ook geaccidenteerde samenleving, kan bijdragen tot de creatie van gemeenschapsbanden, de creatie of versterking van individuele en collectieve identiteiten. Blijkbaar weet erfgoedzorg bij te dragen tot een maatschappelijke dynamiek. Belangrijke voorwaarde is wel dat het begrip daarbij op een integrale en geïntegreerde wijze wordt benaderd, dat de historische interacties tussen roerend (archieven, erfgoedbibliotheken, museale objecten of artefacten), onroerend (gebouwen en de uitmontering van de interieurs) en immaterieel erfgoed (tradities, gebruiken) worden gepresenteerd, met betekenis-
sen worden bekleed.

Luc Pareyn ging met het Liberaal Archief mee in deze culturele dynamiek. We kunnen verwijzen naar bijvoorbeeld de tentoonstellingen en publicaties waar op een aansprekende wijze bruggen werden geslagen tussen roerend, onroerend en immaterieel erfgoed: voor eerst het verrassende en innoverende project *Van Wijsheid met Vreugd gepaard. Twee eeuwen vrijmetselarij in Gent en Antwerpen* (2003), vervolgens de initiatie in het dagelijkse burgerleven met het project *Deftig vermaak, ijdel vertier. Burger en ontspanning in Gent rond de belle époque* (2009) en het beklijvende thema van de dood onder de titel *R.I.P. Aspecten van 200 jaar begrafenis cultuur in Vlaanderen* (2015).

Ondertussen speelde ook de Vlaamse Gemeenschap met haar cultureel-erfgoedbeleid in op deze ontwikkelingen. In zijn recente *Conceptnota. Naar een duurzame cultureel-erfgoedwerking in Vlaanderen. Een langetermijnvisie voor cultureel erfgoed en cultureel-erfgoedwerking in Vlaanderen* (maart 2016) blikt minister Sven Gatz op dit beleid als volgt terug: “Het cultureel-erfgoedbeleid van de Vlaamse Gemeenschap is een relatief jong beleid, dat zich vanuit de diverse deelsectoren en geïnspireerd door internationale kaders en voorbeelden gaandeweg ontwikkelde aan de hand van verschillende decreten en flankerende maatregelen. Via het Museumdecreet (1996) erkende en subsidieerde de Vlaamse overheid een professionele museumwerking, met prille aandacht voor de complementariteit tussen de drie bestuursniveaus (lokaal-provinciaal-Vlaams). Het Decreet op de Volkscultuur (1998) voorzag in een ondersteuningsbeleid voor de instandhouding en waardering van de volkscultuur. Het regelde de oprichting van het Vlaams Centrum voor Volkscultuur. Rond 2000 kreeg de Vlaamse overheid oog voor het cultureel erfgoed dat buiten de klassieke bewaarinstellingen werd beheerd. Via het subsidiëren van cultureel-erfgoedconvenants creëerde ze een experimenteel instrument om met het vele, minder bekende cultureel erfgoed aan de slag te gaan.”

Vlaanderen voorzag ook in een decretaal kader voor de nieuwe geheugeninstellingen als het Liberaal Archief. Luc Pareyn was nauw betrokken bij de totstandkoming ervan. Een eerste stap was in 1985 met het Decreet houdende erkenning en subsidiëring van de privaatrechtelijke Nederlandstalige archief- en documentatiecentra. Met dit

decreet kregen Amsab-ISG, het ADVN, het Liberaal Archief en KADOC-KU Leuven na hun start in niet gemakkelijke financiële omstandigheden een stabiel perspectief. In 2002 kreeg het voorgaande decreet een terechte verruiming in het zogenaamde Archiefdecreet waarin voortaan ook de culturele archiefwerking van op landelijke schaal opererende archiefinstellingen en de aandacht voor een aantal thema's werd omvat.

In 2004 kwam er dan een eerste omvattend Erfgoeddecreet tot stand, waarin zowel het Archiefdecreet, het Museumdecreet en het instrument van de cultureel-erfgoedconvenants werden samengenomen. In zijn hoger geciteerde Conceptnota omschrijft minister Sven Gatz deze evolutie als volgt: "Met dat nieuwe decreet wou de Vlaamse overheid de kwaliteitsvolle en duurzame zorg voor en ontsluiting van het cultureel erfgoed vanuit een geïntegreerde aanpak stimuleren, het maatschappelijke draagvlak voor cultureel erfgoed verbreden en een netwerk van expertise uitbouwen. Culturele Biografie Vlaanderen werd het centrale steunpunt voor de professionele erfgoedsector in Vlaanderen. In 2006 werd de Vlaamse administratie in het kader van Beter Bestuurlijk Beleid gereorganiseerd. Binnen het beleidsdomein CJSJM (Cultuur, Jeugd, Sport en Media) werd een Agentschap Kunsten en Erfgoed opgericht met een afdeling Erfgoed. Hiermee werden de eerste stappen gezet om de deelsectoren en instrumenten binnen het cultureel-erfgoedveld en -beleid samen te brengen en af te stemmen. Volkscultuur en culturele archiefwerking (voordien benaderd vanuit een verenigings invalshoek) surften mee op het nieuwe erfgoedparadigma. Tegelijk werd het belang van participatie, maatschappelijk draagvlak, samenwerking, netwerking onder de aandacht van een Vlaams erfgoedbeleid gebracht. Dit resulteerde in 2008 in een Cultureel-erfgoeddecreet, dat vanuit een geïntegreerde en integrale aanpak "de zorg voor en de ontsluiting van cultureel erfgoed" voor het publiek stimuleerde door het ondersteunen van een cultureel-erfgoedveld. Het Archiefdecreet (2002), het Decreet op de Volkscultuur (1998) en het Erfgoeddecreet (2004) werden zo geïntegreerd. Een aantal krachtlijnen stond centraal, zoals de rol van een cultureel-erfgoedgemeenschap, een complementair beleid met de andere bestuursniveaus, het toekennen van een kwaliteitslabel aan collectiebeherende instellingen, kennis- en expertise-

deling en samenwerking. Tegelijk werd een eengemaakt Vlaams steunpunt voor cultureel erfgoed opgericht, met name FARO, een fusie van Culturele Biografie Vlaanderen en het Vlaams Centrum voor Volkscultuur.”

Luc Pareyn ging samen met het Liberaal Archief en de andere culturele thema-archieven in deze nieuwe decretale evoluties mee. Aanvankelijk enigszins kritisch en afwachtend, zag hij er vlug de kansen en opportuniteiten van in. Zijn terechte vrees voor een te grote versplintering en proliferatie van instellingen werd omgezet in een goed onderbouwd pleidooi voor samenwerking in de sector. Luc Pareyn was een wegbereider voor meer samenwerking, zoals hoger al met een aantal voorbeelden werd aangetoond. Het pleidooi werd trouwens door minister van Cultuur Sven Gatz in zijn reeds geciteerde Conceptnota, een visietekst die de wegbereider moet zijn van een nieuw Cultureel-erfgoeddecreet (aangekondigd voor 2017), overgenomen. Als uittreedende directeur van het Liberaal Archief volgde Luc Pareyn actief het vrij intensieve participatieve project op dat met de nakende decreetherziening gepaard ging. Het getuigde van zijn grote loyaliteit aan de sector.

Opkomen voor de essentie

Niet dat Luc Pareyn geen bedreigingen zag. Hij was wel degelijk zeer bekommerd om de evoluties. Zijn vrees voor al te grote versnippering of een onbeheerste proliferatie aan erfgoedorganisaties was er wel degelijk, een bekommernis die velen met hem deelden. Samen met zijn collega's zag hij de potentiële troeven van de groeiende aandacht voor het immaterieel erfgoed in, maar was bekommerd om een evenwichtige benadering van de drie sectoren: roerend, onroerend en immaterieel erfgoed. In dezen bekeek Luc Pareyn het allemaal liefst heel rationeel, waarbij de sectoren gewogen worden volgens hun werkelijk maatschappelijk én cultureel belang.

Maar het ging Luc Pareyn vooral om het belang van het erfgoed zelf. Erfgoed was in zijn ogen een kostbaar goed, een precieuze grondstof waarmee zorgvuldig moet worden omgesprongen. Erfgoed moet vooral de kans krijgen voor zichzelf te spreken, veilig geborgen in

collectiebeherende instellingen, niet blootgesteld aan een oneigenlijk gebruik in misplaatste vormen van publiekswerking als bv. domme spelletjes, onzorgvuldige demonstraties, goedbedoelde, maar onzorgvuldig uitgevoerde digitaliseringsoperaties. Het was Luc Pareyn midden alle erfgoeddynamieken vooral te doen om erfgoed te borgen en met betekenis te presenteren. Wie in zijn ogen over betekenisverlening of presenteren sprak, moest gelijk het begrip ‘contextualiseren’ als een verplicht werkwoord meenemen. Voor Luc Pareyn was contextualisering, het toekennen van technische en inhoudelijke metadata aan de originele erfgoedeenheden een prioritaire, essentiële opdracht.

Voor Luc Pareyn verdient erfgoed als kostbare grondstof een continue zorg. Het moet de basisopdracht en attitude zijn van elk wijs erfgoedbeleid. Het goed beheer van erfgoed is niet onderhevig aan modes of grillige smaken, maar ongeacht de divergerende betekenissen moet het oordeelkundig en duurzaam worden ontsloten en gepreserveerd. Alleen zo kan het zijn maatschappelijke en culturele rol opnemen en vervullen. Onze collega staat dus voor een rationeel, goed doordacht en duurzaam erfgoedbeleid.

Luc Pareyn: een grote vriend van het erfgoed in Vlaanderen!

Bibliografie

- Herman BALTHAZAR en Emiel LAMBERTS. *Sociale emancipatiebewegingen in Vlaanderen sinds 1830*. Academische zitting, Gent, Provinciaal gouvernementsgebouw 14 juni 1980.
- Herman BELIEN en Gert Jan VAN SETTEN (ed.). *Geschiedschrijving in de twintigste eeuw. Discussie zonder eind*. Amsterdam, Agon, 1991.
- Jan DE MAEYER & Geert VAN GOETHEM. "De erfgoedkwestie: de visie van de landelijke culturele archiefinstellingen in Vlaanderen" in: Eddy PUT & Chantal VANCOPPENOLLE (ed.), *Archiefambacht tussen geschiedenisbedrijf en erfgoedwinkel. Een balans bij het afscheid van vijf rijksarchivarissen*. Miscellanea Archivistica Studia 2008. Brussel, 2013, p. 282-292.
- Jan DE MAEYER. "Het Vlaamse erfgoeddecreet en de culturele archiefinstellingen: interactie tussen onderzoek en beheer" in: Els WITTE en Karel VELLE (ed.), *Geschiedenis en erfgoed, bondgenoten of concurrenten?* Brussel, KVAB Press, 2012, p. 25-30.
- Idesbald GODDEERIS (ed.). *Revoluties onder historici. Gesprekken over internationalisering, democratisering en andere veranderingen in de academische wereld*. Tielt, Lannoo, 2011.
- Rudi LAERMANS. "Het heden van het verleden. Over ervaring en traditie, erfgoed en canonisering", in: *De Witte Raaf* (30), 2015, 178, p. 1-3. Een kritische benadering van de omgang met erfgoed of "hoe maar zelden erfgoed functioneert als een sociaal of cultureel geheugen waarbinnen herinneren synoniem is met herdenken of aandenken." (p. 2)
- Geert VAN GOETHEM & Jan DE MAEYER. "De vreugden van vergeeld papier. Archieven richten zich op een actieve prospectie" in: Paul DEPONDT (ed.), *Met nieuwsgierige blik. Collectievorming & aankoopbeleid in Vlaanderen*. Brussel, Agentschap Kunsten en Erfgoed-FARO-BAM. ASP Editions, 2010, p. 93-104.
- Wouter Steenhaut en AMSAB-ISG. Speciaal nummer *Brood & Rozen*, 2009.